

TA'LIM JARAYONIDA KO'RGAZMALI VA TARQATMALI MATERIALLARDAN FOYDALANISH

Sarvinoz Rahimjonova To'liqin qizi

Qo'qon universiteti Iqtisodiyot va ta'lim fakulteti 3-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6710771>

Annotatsiya. Mazkur maqolada darslarda ko'rgazmali va tarqatmali materiallardan foydalanish texnologiyasi xususida fikr-mulohazalar bildirilgan. Xususan, moddiy, nomoddiy, texnik ko'rgazmali materiallar, ta'lim vositalari ko'rgazmali material sifatida, axborot beruvchi, topshiriq oluvchi va nazorat qiluvchi tarqatmali materiallar, ularning afzallik va kamchiliklari hamda ulardan darslarda foydalanish yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ko'rgazmalilik, tarqatmalilik, ma'ruza darsi, amaliy mashg'ulot, ta'lim vositasi, texnika vositasi, o'qituvchi, ta'lim oluvchi.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВЫСТАВОЧНО-РАЗДАТОЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В данной статье рассматривается технология использования наглядных пособий и раздаточного материала на уроке. В частности, представлены материальные, нематериальные, технические наглядные пособия, средства обучения в качестве наглядных пособий, информационные, задания и контрольные раздаточные материалы, их преимущества и недостатки, а также способы их использования на занятиях.

Ключевые слова: демонстрация, раздача, лекция, практические занятия, учебное пособие, техническое средство, преподаватель, обучаемый.

USE OF EXHIBITION AND DISTRIBUTION MATERIALS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. This article discusses the technology of using visual aids and handouts in the classroom. In particular, material, intangible, technical visual aids, teaching aids as visual aids, informational, assignment and control handouts, their advantages and disadvantages, and ways to use them in the classroom are presented.

Keywords: demonstration, distribution, lecture, practical training, teaching aid, technical tool, teacher, learner.

KIRISH

Pedagogika, psixologiya fanlarini o'qitishda ko'rgazmali va tarqatmali materiallardan foydalanish ta'lim oluvchilarning pedagogik yoki psixologik muammolarga oid bilim, ko'nikma va malakalarini oshirishda hamda ularga oid muammolarning yechimini topishda katta yordam beradi.

Darslarda ko'rgazmali va tarqatmali materiallardan foydalanishdan asosiy maqsad ta'lim oluvchilarning mavzuni o'rganishlarida ularning diqqatini to'plash, darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, o'zlariga bo'lgan ishonchni uyg'otish hamda ko'rgazmalilik va tarqatmalilik asosida ularning bilim, ko'nikma va malakalarini oshirishdan iborat. Shu o'rinda, muhtaram Prezidentimizning «Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq», degan fikrlari so'zimizning isboti bo'ladi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Quyida ko'rgazmali materiallar xususida ayrim fikr-mulohazalar bildirilgan. Ko'rgazmali materiallar yordamida bir vaqtning o'zida muhokama qilinayotgan savol, axborotni ham eshitish, ham ko'rish orqali qabul qilish, shubhasiz, ta'lim oluvchilarning puxta bilim olishlariga yordam beradi.

Bizga ma'lumki, ko'rgazmali materiallarning xilma-xil shakllari mavjud. Taraqqiyotning o'zi bir tomondan fanni chuqur o'zlashtirishni zarur qilib qo'ysa, ikkinchi tomondan turli-tuman yangi metodlar, ko'rgazmalilikni oshirish, texnika vositalaridan samarali foydalanish, ularni qo'llashni takomillashtirish orqali bilim olishni osonlashtirish, qiziqarli jarayonga aylantirishga yordam beradi. Ko'rgazmalilik, odatda, xayolan ko'z o'ngiga keltirish bilan yoki namoyish qilish bilan ta'minlanadi. Ko'rgazmali materiallar: nomoddiy, texnik va moddiy turlarga bo'linadi.

Nomoddiy ko'rgazmali materiallar deyilganda, dars jarayonida so'z bilan o'qituvchi tomonidan ma'lumotlarni yodga tushirish, ta'lim oluvchilarning xayolida gavdalanirish mumkin bo'lgan ichki, xayoliy tushunchalar, ya'ni adabiyot, san'at asarlari, badiiy film, badiiy asar qahramonlari, hayotda yuz beradigan turli voqea, hodisa va turli vaziyatlarni tasavvur qilish orqali hosil qilish tushuniladi.

Darsni boshlaganda o'qituvchi o'tilgan mavzuni ta'lim oluvchilarning yodiga tushiradi. O'qituvchi yangi mavzuni boshlar ekan, ta'lim oluvchilar diqqatini unga jalb qilish, fikrini yo'naltirish uchun adabiyot, san'at asarlari yoki hayotda yuz bergan voqeani gapirib berishi mumkin. Bu yangi mavzuni o'rganishga ta'lim oluvchilar ruhi va kayfiyatini tayyorlaydi. Masalan, «Pedagogika» fanidan «Ta'lim nazariyasi» mavzusini boshlashdan avval auditoriyaga quyidagicha murojaat qilish mumkin: «Ta'lim nazariyasi», «ta'lim jarayoni» yoki «ta'lim tizimi» deyilganda nimani tushunish mumkin? Ushbu savollarga ta'lim oluvchilar o'zlari oldindan bilgan, o'qigan, eshitgan ma'lumotlarga tayanib, ko'z oldilariga keltirib, o'z fikr va mulohazalarini bildiradilar.

Texnik ko'rgazmali materiallar deyilganda, ta'lim vositalarini tushunish mumkin. Chunki pedagogikada ta'lim vositalari ko'rgazmali material sifatida qaraladi. Bugungi kunda, uzluksiz ta'lim tizimini texnika vositalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ta'lim vositalari deb, o'qitilishi va o'rganilishi lozim bo'lgan har qanday bilimlarni yetkazuvchi va axborot tashuvchi vositalarga aytiladi. Ta'lim vositalari uch turga bo'linib o'rganiladi: bosma, texnik va aniq o'quv vositalari.

Bosma yoki chop etilgan o'quv materiallariga chop etilgan barcha o'quv va ko'rgazmali materiallar kiradi. Bosma materiallar o'z navbatida ikki turga bo'linib o'rganiladi, bular: matnli va tasvirli bosma materiallar. Masalan, o'quv yoki ishchi dasturlar, darsliklar, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, tarqatmali materiallar, ishchi varaqalari, nazorat yoki topshiriq varaqalari, o'quv-uslubiy majmualar, ma'ruza matnlari va boshqalar matnli vositalarga misol bo'ladi. Ular ma'lumotlar olish va ma'lumotlarni qayta ishlash uchun xizmat qiladi. Tasvirli ko'rgazmali materiallarga slaydlar, diagrammalar, jadvallar, fotosuratlar, chizma-sxemalar, plakat kabilar misol bo'ladi. Ulardan umumiy tasavvurni vujudga keltirish uchun foydalaniladi.

Texnika vositalarini ikki turga bo'lish mumkin: audiovizual, audiovirtual yoki yordamchi-jihozli.

Audiovizual vositalarga kompyuter, proyektor, kodoskop, kinoapparat, kompakt disklar, o'quv televideniyesi, videomagnitofon, videofilm, audiokassetalar, Power Point materiallari, elektron darsliklar, multimedia vositalari kabilarni misol qilish mumkin.

Audiovirtual vositalarga internet, masofaviy ta'lim kabilar misol bo'ladi. Ushbu vositalar jarayonlar va ishlash mexanizmlari to'g'risida tasvir va ovoz orqali tasavvurni vujudga keltirish uchun xizmat qiladi.

Yordamchi-jihozli vositalarga doskalar (oddiy bo'r doska, oq (flipchart) doska, magnit doskasi, «Pinbord» doskasi), parta, stul, stol kabilar kiradi. Ushbu vositalar tasvir va matnni yozish hamda saqlash uchun xizmat qiladi.

Aniq vositalar ikki turga bo'lib o'rganiladi: haqiqiy va modeli. Haqiqiy ta'lim vositalari o'rganilayotgan ob'ektlar haqida haqiqiy tasavvurni vujudga keltirishga xizmat qiladi. Masalan, ta'lim muassasalari, ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan binolar, mashina, traktor, yarim tayyor va tayyor mahsulotlar, xomashyolar, asbob-uskunalar va shu kabilarni misol sifatida keltirish mumkin. Modelli vositalarga esa, modellar, maketlar, trenajyor kabilarni misol qilish mumkin. O'rganilayotgan ob'ektning modeli orqali u haqidagi tasavvur va ma'lumotlar hosil qilinadi.

Ta'lim vositalari foydalanilishi jihatidan uch qismga ajratiladi: «ta'lim beruvchi uchun», «ta'lim oluvchi uchun» va «dars o'tkazish uchun». Dars o'tkazish uchun vositalarni o'qituvchi umumiy bo'lgan holatda tanlaydi, ya'ni ushbu vositalar ham ta'lim oluvchi uchun, ham ta'lim beruvchi uchun samarali bo'lishi talab etiladi. Ushbu ta'lim vositalarini qanday, qayerda, qachon tanlash kerakligi va ulardan o'z o'rnida samarali foydalanish o'qituvchining bilimi, ko'nikmasi va mahoratiga bog'liq bo'ladi.

Ta'lim beruvchi uchun vositalarga o'quv-metodik qo'llanmalar, metodik tavsiyalar, metodik ishlanmalar, o'quv dasturlari, dars rejasi, ma'ruza matni, texnologik xarita, kalendar reja kabilar kiradi. Ta'lim oluvchi uchun vositalarga darslik, o'quv qo'llanma, jadvallar, yo'l-yo'riqli, texnologik xaritalar, topshiriq varaqalari va hokazolarni misol qilish mumkin. Dars o'tkazish uchun vositalarga plakatlar, modellar, maketlar, jihazlar, audio-vizual, audiovirtual vositalar, texnik, aniq vositalar kabilar kiradi. Ba'zi hollarda ta'lim oluvchi uchun mo'ljallangan ta'lim vositalari ta'lim beruvchi uchun ham, dars o'tkazish uchun ham qo'llanilishi mumkin. Tanlab olingan metod, shakl va vositalar bir-birini to'ldirishi kerak.

TADQIQOT NATIJALARI

Ma'lumki, o'qituvchi dars jarayonida o'tiladigan mavzu, uning maqsadi haqida gapirib, so'ngra dars rejasini beradi. Dars jarayonida ko'rsatib, izohlash mumkin bo'lgan ko'rgazmali qurollar – jadval, rasm, plakat, chizma, diagramma va boshqalardan foydalanish ta'lim oluvchilarning bilimini puxtalashtirishda muhim hisoblanadi. Darsda odiy bo'r bilan yoziladigan doskani ishlatish ko'p vaqtni olganligi bois, boshqa texnik vositalardan foydalanish imkoni yo'q auditoriyalarda plakat, chizmalardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Biz bilamizki, chizma yoki plakatlar an'anaviy ko'rgazmali qurollar bo'lib, odatda ular standart vatman sathiga qora yoki boshqa ranglarda zarur matn yozilgan yoki jadval, chizma, diagramma va boshqalar chizilgan ko'rinishda bo'ladi. Plakatlar nashr qilingan ko'rgazmali qurol hisoblanib, o'tiladigan mavzular bo'yicha tanlab olinadi.

Chizma yoki plakatlarni tayyorlash moddiy jihatdan qimmat hamda ko'p vaqtni oladi. Xato qilinsa, o'zgartirish qiyin. Shuning uchun ham hozirgi vaqtda dars jarayonida vatmanga chizilgan yoki plakat holida nashr etilgan ko'rgazmali qurollar o'rniga yangi, tayyorlash va

foydalanish qulay bo'lgan zamonaviy turlari, ayniqsa, slaydlardan foydalanish keng yoyildi. Slaydlar ta'lim beruvchi uchun eng yuqori darajadagi taqdimot imkoniyatini beradi. Zamonaviy o'quv jarayonini bularsiz tasavvur qilish qiyin. Asosiy qulaylik shundaki, ulardan istalgan vaqtda foydalanish, ish o'rni o'zgarganda ham oson ko'chirish mumkin bo'ladi. Ko'rgazmali qurollarning afzalligi shundaki, uni dars o'tishning barcha shakllari, uslublarida qo'llash mumkin. Ayrim mavzularni esa umuman namoyish qilinadigan materiallarsiz, ko'rgazmali qurollarsiz o'tib bo'lmaydi.

Ma'lumki, har qanday fanni o'rganish uchun dars jarayonida turli tarqatmali materiallardan foydalaniladi. Chunki dars davomida tarqatmali materiallardan foydalanish darsning qiziqarli bo'lishiga hamda ta'lim oluvchilar diqqatini jamlash, o'tilayotgan dars mazmunining tushunarli bo'lishi va puxta o'zlashtirilishiga olib keladi.

Mavzuni o'rganishda tarqatmali materiallardan foydalanishning muhim ijobiy tomoni shundaki, u bevosita ta'lim oluvchining qo'lida bo'ladi. Tarqatmali materiallar ta'lim oluvchilar uchun o'rganilgan va o'rganilayotgan mavzuga oid axborot va topshiriq beruvchi hamda nazorat qiluvchi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. U ta'lim oluvchilar qo'lga mo'ljallangan bo'lib, uning hajmi va shakli uncha katta bo'lmagan yozma o'quv materialini hisoblanadi.

Tarqatmali materiallarni maqsadi va mazmuni jihatidan uch turga ajratish mumkin: axborot beruvchi, topshiriq oluvchi va nazorat qiluvchi.

Tarqatmali materiallar ta'lim oluvchilarning bilimini tekshirish va nazorat qilishda ham keng qo'llaniladi. Bunda nazorat varaqalari ko'rinishida tayyorlangan test savollari, savolnomalar, krossvordlar, jadvallar, chizmalar, masala va mashqlardan foydalanish mumkin. Shuningdek, tarqatmali materiallardan ko'rgazmali qurol sifatida ham foydalanish mumkin.

Tarqatmali materiallarni tayyorlash hamda uni o'rganilgan va o'rganilayotgan mavzu jarayonida qo'llashning bir qator qonun-qoidalarini mavjud, xususan:

- tarqatmali materiallarni tayyorlashda mavzuning asosiy mazmunidan kelib chiqib yoritish;
- olingan axborot dars davomida yoki darsdan tashqarida ta'lim oluvchilar bilan mustaqil muhokama qilinishiga erishish;
- ta'lim oluvchilar diqqatini mustaqil fikrlash, ijodiy izlanishga chorlay olish;
- ta'lim oluvchilarni dars davomida faollikka yo'naltirish;
- ta'lim oluvchilarning olgan bilimlarini nazorat qilish va baholay olish;
- ta'lim oluvchilar qo'lga haddan tashqari ko'p tarqatmali materiallarning berilmasligi;
- sarlavhalarni bosh harflar bilan yozish;
- bir matn uchun 2-3 ta tarqatmali materialga nom-kod berish (ajratishni osonlashtirish uchun);
- matn shrifti 14 o'lchamdan kichik bo'lmasligi;
- bir betda 50 tadan ko'p belgi (harf, qavs, undov kabilar)lar ishlatilmasligi;
- matnlar tushunarli, qisqa, aniq, ravon va oddiy bo'lishi;
- varaqa dizayni ta'lim oluvchi e'tiborini o'ziga jalb qila olishi va xatosiz yozilishi kabilar.

MUHOKAMA

Darsni o'tishda ko'rgazmali materialni qanday namoyish qilish ham katta ahamiyatga ega. Namoyish qilish jarayonini shunday tashkil qilish kerakki, unda quyidagi didaktik talablarga rioya qilish tavsiya etiladi:

- hamma ta'lim oluvchilar namoyish qilinayotgan obyektning ko'rishlari, eshitishlari, tushunishlari;

- obyektning muhim, asosiy tomonlari ta'lim oluvchilarda katta taassurot qoldirishi, maksimal darajada diqqatlarini jalb qilishi;

- o'rganilayotgan ob'ektning sifatini mustaqil ravishda o'lchash, anglash va o'zlashtirish imkoniyatini ta'minlash kabilar.

Ko'rgazmali va tarqatmali materiallarning asosiy yo'nalishlaridan biri namoyish qilish metodining o'ziga xos davomi bo'lgan illyustratsiya hisoblanadi. Namoyish qilish metodidan yoki illyustratsiyadan ham ko'rgazmali, ham tarqatmali material sifatida foydalanish mumkin. Undan foydalanish o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq. Namoyish qilishda ko'proq predmetlardan foydalaniladi. Illyustratsiya predmet, jarayon, hodisalarni simvollar yordamida ifoda qilish bo'lib, odatda, u plakatlar, karta, portret, fotografiya, rasm, chizma, grafik va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Ilyustratsiya materiallari oldindan tayyorlanadi, lekin ulardan zarur paytlarda foydalaniladi. Illyustratsiyaning samaraliligi ko'p jihatdan uni qanday tarzda qo'llashga bog'liq.

Ko'rgazmali va tarqatmali materiallardan foydalanish darajasi keng, ulardan qanday tarzda, qanday maqsadlarda foydalanish o'qituvchiga bog'liq. O'qituvchi ko'rgazmali va tarqatmali materiallarni tanlar ekan, birinchidan, darsning ma'ruza yoki seminar mashg'ulot shaklidaligini hisobga oladi. Ikkinchidan, mavzu orqali o'qituvchi ta'lim oluvchilar oldiga qanday vazifa qo'yimoqchi, maqsadi nima, muhokama qilinayotgan muammoni yechishda ko'rgazmali qurol yoki tarqatmali material qanday yordam berishi mumkinligini hisobga olib, ularni tanlashi kerak bo'ladi.

XULOSA

Ko'rgazmali va tarqatmali materiallarni ma'ruza darsi, seminar va amaliy mashg'ulotlar jarayonida boshqa barcha metodlar bilan birga qo'llab, dars samaradorligini oshirish imkoniyati mavjud. Ushbu imkoniyatdan qanday foydalanish o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: «Ma'naviyat», 2008.
2. Sarsenbayeva R. Talabalar mustaqil ta'limini tashkil etish metodikasi. O'quv-uslubiy qo'llanma. – T.: TMI. –108-b.
3. Rashidov X. va boshqalar. «Kasbiy pedagogika» blokini o'qitish metodikasi. / O'quv-uslubiy qo'llanma (Malaka oshirish va qayta tayyorlash kurslari uchun). – T.: O'MKHTTKMO va UQTI, 2007.
4. Tojiboyeva D. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. – T.: «Fan va texnologiya», 2007. –541-b.